

Virtualizácia celoživotného vzdelávania **Virtualization of the Longlife Education**

Branislav Frk

Abstrakt:

Príspevok sa venuje kritike koncipovania celoživotného vzdelávania na základe európskych a národných dokumentov. Obsahová vyprázdnenosť a byrokratický framework týchto dokumentov kontrastuje s aktuálnymi výzvami informačnej spoločnosti. Autor pozornosť upriamuje skôr na možnosti podpory individuálneho prístupu dospelého človeka k vzdelávaniu a využívaniu možností vzdelávacích technológií. Virtualizácia vzťahu k poznaniu nie je náhradou za tradičné vzdelávanie, je kvalitatívnym posunom od striktne inštitucionalizovaného vzdelávania k všeobecne dostupnému poznaniu a reálne funkčnej vedomostnej spoločnosti.

Kľúčové slová:

Celoživotné vzdelávanie, celoživotné učenie sa, virtualizácia, vedomostná spoločnosť, kybercultúra

Abstract:

This paper considers the criticism of the EU and national lifelong learning strategies. Content emptiness and bureaucratic framework of european and national strategies contrasts with the current challenges of the information society. Author gives special attention to support an individual approach to adult learning with implementation of educational technologies. Knowledge virtualization is not a substitute for traditional education is a qualitative shift from a strictly institutionalized education to education in real knowledge based society.

Keywords:

Lifelong learning, lifelong education, virtualization, knowledge based society, cyberculture

Zmeny, ktoré nastanú veľmi rýchlo, máme tendenciu akosi prirodzene zo zotrvačnosti prehliadať, alebo ignorovať. Rovnako sa to deje aj v prípade nástupu informačných technológií a ich prieniku do prakticky všetkých oblastí ľudského života. Výrazne sa to prejavilo hlavne v poslednej dekáde a to aj v oblasti vzdelávania. Desaťročia konštruované teórie, osvedčené formy a metódy zrazu potrebujú radikálnu inováciu, alebo rovno začať nanovo, od začiatku. No aj napriek snahe vedecké a odborné koncepty nestačia na rýchle tempo neustálych zmien v kyberpriestore, čo vytvára priestor na kladenie si otázky, či tradičný prístup k príprave a realizácii vzdelávania je vôbec použiteľný v tak živelnom a premenlivom prostredí akým kyberpriestor bezosporu je. Príkladom takejto premenlivosti v súčasnosti môžu byť napr. sociálne internetové siete. Neschopnosť reagovať a vnímať rozšírenie života ľudí do virtuálnej sféry, často vedie k odmietaniu, neobjektívnej kritike a nikam nevedúcemu konzervativizmu. Domnievam sa, že

technológie a informačné siete môžu byť významným faktorom renesancie vzdelávania a ľudského poznania.

CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE (BEZ OBSAHU)

Výrazy nejednoznačnosť, vágnosť a zahmlenosť by mohli byť vhodnými synonymami k pojmom celoživotné vzdelávanie (lifelong education) a celoživotné učenie sa (lifelong learning). Presnejšie definovanie týchto pojmov (ako napr. Švec 2008, s.159-160), ale situáciu zďaleka neľahčuje, pretože ponúka opäť len ohraničený pohľad na proces, ktorý je mimoriadne rozsiahly vo svojej mnohorakosti. Do vedeckej a odbornej polemiky navyše výrazne zasahuje newspeak Európskej únie, ktorý často prináša vlastnú interpretáciu pojmov. Navyše v slovenčine sa pojmy vzdelávanie a učenie sa považujú za synonymá a obsahovo sa veľmi nelíšia, preto sa zvyčajne siaha po pojme edukácia, čo však problém nerieši, iba zakrýva. Odborná verejnosť si preto zvykla pracovať s týmito pojmami veľmi voľne a čoho výsledkom je, okrem iného, aj obsahová vyprázdnenosť týchto pojmov. Pritom sa jedná o zásadnú myšlienku rozvoja ľudského poznania, ktoré sa dosahuje celoživotným procesom učenia, podporený koordinovanými systémami vzdelávania. Sporné je či skutočne k niečomu takému dochádza v reálnej edukačnej praxi. Vágný obsah pojmu sa preto zvykne prispôbiť účelu použitia (napr. pre účely získania grantu a pod.) a prakticky sa neobjavuje razantnejšia kritika, prípadne otvorenejší názor na problémy spojené s celoživotným učením a vzdelávaním. Zásadnejšiu otázku kladie Liessmann, ktorý sa pýta na samotný cieľ celoživotného vzdelávania, podľa neho žiadny cieľ nemá, pretože za cieľ je vyhlásený prostriedok. Liessmann píše bez obalu, otvorene o ideológii celoživotného vzdelávania: „celoživotné vzdelávanie je samozrejme kontroverzné, až príliš pripomína doživotné nezrušiteľné odsúdenie..“ (Liessmann, 2009, s.9). Podobne radikálny postoj si nemôžeme prehliadnúť ani u McKenzieho Warka, ktorý súčasnú podobu vzdelávania charakterizuje výrok: „Vzdelanie je otroctvo.“ Čo sa muselo stať, do akého stavu sme vzdelávanie dovedli, že musíme používať takéto radikálne stanoviská? Ponúka sa viacero odpovedí: od chýb vzdelávacích politík, zameranie vzdelávania iba na získanie kvalifikácie, cez krízu hodnôt, až po kapitalizáciu ducha.

K zhoršeniu situácie v oblasti celoživotného vzdelávania a celoživotného učenia významne prispeli aj európske a národné dokumenty, ktoré sa zaoberajú touto problematikou. Európske a na nich nadväzujúce národné dokumenty, dominantne formujú vzdelávaciu politiku jednotlivých krajín a prinášajú namiesto riešení skôr vágne predstavy o celoživotnom vzdelávaní a učení sa, navyše spôsobujú množstvo deformácií edukačného prostredia. Podrobnú analýzu by si napr. zaslúžilo deformovanie vzdelávacieho trhu grantovými programami EÚ, kde sa postupne dostávame do situácie, keď bez grantovej podpory nedokážeme realizovať už prakticky žiadne vzdelávanie. Nakoniec neschopnosť Európskej únie splniť úlohy vyplývajúce z Lisabonskej agendy, Bolognského procesu atď. dostatočne ilustrujú, že tento európsky koncept aj v oblasti vzdelávania nie je reálny a je preto potrebné prehodnotiť doterajšiu stratégiu. Zdá sa, ale že k nejakej serióznej reflexii nedošlo, pretože Európska únia predstavila novú stratégiu Európa 2020, ktorá opakuje staré chyby. Opäť sa opakuje volanie po udržateľnom raste, zvyšovanie konkurencieschopnosti a pod., ktoré v kontraste s neschopnosťou riešiť súčasné hlboké ekonomické problémy vyznieva mimoriadne nereálne. Vo vzdelávaní sa opäť stretávame s redukciou zmyslu vzdelávania iba na získanie kvalifikácie, či rekvalifikácie, stanovovanie noriem podielu vysokoškolsky vzdelaných ľudí v populácii (minimálne 40% VŠ vzdelaných ľudí vo veku 30-34 rokov),

štandardizácia povolání, certifikácia, akreditácie a ďalšie hlavne byrokratické procesy, ktorých vplyv na kvalitu vzdelávania je skôr negatívny. Namiesto otvorených vzdelávacích systémov sa prepracúvame k prísne normovaným procesom prípravy pracovnej sily, ktoré strácajú všetky ideály o vzdelávaní ako procese humanizácie a kultivácie človeka. Varovania Liessmanna, Warka tak dostávajú reálne kontúry. Kritickým bodom európskej a národnej agendy je ale neskoré reagovanie na nástup informačných a vzdelávacích technológií, ktorým sa venuje pozornosť len v zmysle digitálnej gramotnosti.

Ak by sme sa pokúsili zhrnúť aktuálnu situáciu v celoživotnom vzdelávaní v konfrontácii s rozvojom technológií, musíme si všimnúť tri zásadné problémy: inštitucionalizáciu, virtualizáciu a individualizáciu celoživotného vzdelávania.

INŠTITUCIONALIZÁCIA CELOŽIVOTNÉHO VZDELÁVANIA

Inštitucionalizácia je proces, v ktorom je v tomto prípade celoživotné vzdelávanie pevne naviazané na (vzdelávacie) inštitúcie. Celoživotné vzdelávanie sa tak stáva procesom, ktorý plne riadia a organizujú inštitúcie. Toto je v rozpore s postmoderným individualizovaným prístupom k celoživotnému vzdelávaniu. Podľa autorov írskoho dokumentu o celoživotnom vzdelávaní „Learning for Life“ (2001) je efektívny skôr opačný prístup: celoživotné vzdelávanie má byť založené na dobrovoľnosti a sebamotivácii jednotlivca, vyplývajúce z vnímania vlastných vzdelávacích potrieb, podmienených osobnými či profesionálnymi dôvodmi. Je teda potrebné oveľa viac pozornosti venovať skutočným potrebám a očakávaniam jednotlivcov, ako uvažovať nad celoživotným vzdelávaním ako o organizovanej a masovej záležitosti. Z hľadiska foriem a metód je preto uprednostňované dištančné vzdelávanie, seba vzdelávanie a ďalšie inovácie v podobe e-learningu a pod., teda také vzdelávanie, ktoré je flexibilné k potrebám jednotlivcov. Kým pri inštitucionalizácii celoživotného vzdelávania nastáva riziko nekompatibility ponuky vzdelávania s potrebami ľudí, pri individualizovaných formách je výber obsahu, formy a metód na samotnom učiacom sa.

Tieto a ďalšie známe problémy (a riešenia) celoživotného vzdelávania však nástupom informačnej spoločnosti dostali úplne nový a nečakaný rozmer. Informačná spoločnosť prináša také intenzívne požiadavky na kvalitu, aktuálnosť a hlavne flexibilitu vzdelávania, až postupne zisťujeme, že inštitúcie, zabezpečujúce celoživotného vzdelávania nedokážu dostatočne pružne reagovať na túto zmenenú situáciu. Sledujeme tvrdošijné zastávanie tradičných prezenčných foriem vzdelávania a ťažkopádne pokusy implementácie módného e-learningu. Podstata problému - individualizácia, flexibilita, a dostupnosť vzdelávania ostáva nedoriešená.

Informačná spoločnosť sa však prejavuje oveľa ústretovejšie k špecifickým potrebám jednotlivcom a navyše, vďaka technológiám umožňuje kooperatívne vzdelávanie s prakticky neobmedzeným rozsahom vzdelávacieho obsahu (internet). Vzdelávanie sa vďaka technológiám oslobodzuje spod vplyvu inštitúcií, memoránd, zákonov a doktrín.

INDIVIDUALIZÁCIA CELOŽIVOTNÉHO UČENIA SA

Súčasný teoretický koncepty prinášajú prvky kultúry individualizmu kombinované s vysokou mierou kooperácie medzi individualitami. Technológie nahrádzajú tradičné spoločenské a komunitné väzby. Zároveň je kladený dôraz na sebariadené formy vzdelávania, čo mimoriadne podporuje individualizované životné štýly a podporuje snahy o spoločenskú autonómiu. Kontrast oproti masovým,

centralizovaným, štandardizovaným prístupom navrhovaných Európskou úniou nemôže byť výraznejší. Individualizované vzdelávanie razí cestu autonómneho a sebariadeného prístupu ku vzdelávaniu, ktoré je podporované využitím technológií a informačných sietí.

Konektivizmus, ako jeden z možných smerov, prekonáva konštruktivistický prístup, ktorý je vhodný na prechod z prezenčných foriem vzdelávania. Konektivizmus viac rozpracúva koncept vzdelávania v kyberpriestore a v súčasnosti skúma hlavne možnosti využitia internetových sociálnych sietí vo vzdelávaní. Vzdelávanie v tomto prípade prekračuje obvyklé hranice a stáva sa integrovanou súčasťou interakcie s inými ľuďmi v kyberpriestore, resp. s kyberpriestorom ako takým. Jednotlivé princípy konektivizmu ponúkajú východiská pre realizáciu pokročilejších verzií vzdelávania s využitím technológií:

- učenie je schopnosť prepájania špecializovaných uzlov, či zdrojov informácií,
- schopnosť učiť sa je dôležitejšia ako aktuálne nadobudnutý objem vedomostí,
- zdrojom učenia nemusia byť len ľudia, ale aj technológie. Znalosti môžu byť obsiahnuté v komunite, sieti alebo databáze,
- schopnosť nachádzať súvislosti a paralely medzi rôznymi oblasťami, myšlienkami, konceptami je základná zručnosť (Siemens, 2005).

Akceptácia takýchto myšlienok vo vzdelávacej praxi tradičných vzdelávacích systémov je bez rozsiahlych systémových zmien nemožná. Aplikácia v online prostredí je naopak vďaka prepojenosti (hypertext, siete, zdieľanie dát) internetu úplne prirodzená. Veľmi jasne sa pri takomto prístupe k vzdelávaniu črtajú možnosti andragogiky v oblasti tvorby online vzdelávacieho obsahu (knowledge base), podpore kooperácie a spolupráce učiacich sa subjektov (siete), tvorbe nástrojov hodnotenia, tvorbe metodiky tútorstva, facilitácie a mentorstva.

Heutagogika, ako ďalší koncept, uprednostňuje sebariadené a kolaboratívne vzdelávanie, ktoré spolu s adaptívnymi systémami zabezpečia individualizované vzdelávanie v personalizovanom vzdelávacom prostredí, presne reagujúcom na aktuálne potreby učiaceho sa. Významná časť procesu vzdelávania sa tak odohráva interakciou s inými učiacimi sa a s umelou inteligenciou (počítačové adaptívne systémy, sémantický web a pod.). Pokrok pri výskume umelej inteligencie, experimenty so vzdelávacími sieťami a pokročilé znalostné systémy vytvárajú dobré predpoklady na rozvoj takýchto foriem vzdelávania v blízkej budúcnosti.

Komplexnejšie vidí perspektívu vzdelávania koncept kybergogiky (cybergogy) spracovaný Minjuanom Wangom (2008). Wang konceptom rozvíja myšlienky Carrera a Mouldsa, (2003), ktorí kombinujú fundamentálne prvky pedagogiky a andragogiky s cieľom vytvoriť nový prístup k online vzdelávaniu. Kybergogika pracuje s kognitívnymi, emociálnymi a sociálnymi faktormi online vzdelávania. Kybergogika zdôrazňuje rozdiel medzi prezenčným a online vzdelávaním a snaží sa o návrh "vyučovacieho modelu" (instructional design model), pomocou ktorého sa snaží zabezpečiť tzv. "engaged learning", čiže "učenie sa so zaujatím". Tento prístup rieši aspekty motivácie, sociálneho kontaktu a pozitívneho emocionálneho naladenia k online vzdelávaniu. Kybergogika pracuje s nahradením lektora, kombináciou kvalitného edukačného obsahu a kontaktu s inými učiacimi sa, v zásade možno s nadsádzkou uvažovať o nahradení lektora celým kyberpriestorom, ako zdrojom poznania. Experimentálne sa prvky kybergogiky úspešne využívajú vo virtuálnom vzdelávaní (Second life a pod.), čo môže predznamenávať možnosti rozvoja vzdelávania vo virtuálnej realite (Scopes, 2009).

Individualizované celoživotné učenie sa je možnosťou prebrať zodpovednosť nad svojím vzdelávaním, kvalifikáciou a zároveň prirodzene rozvíja kognitívne schopnosti človeka a podporuje sebazpoznanie.

VIRTUALIZÁCIA CELOŽIVOTNÉHO VZDELÁVANIA

Virtuálny priestor nie je inou realitou, je rozšírením reality. Takéto vnímanie virtuality nám umožní uvažovať o vzdelávaní podporovanom technológiami ako o prirodzenom rozšírení, inovácii, alebo evolúcii vzdelávania. Virtualizácia je pojem, ktorý sa používa v informačných vedách a vyjadruje nahradenie fyzického prostriedku napr. hardware, softvérovou operáciou, zjednodušené sa teda v prípade vzdelávania jedná o nahradenie „fyzickej“ formy vzdelávania virtuálnou, teda uskutočňujúcou sa na základe interakcie so softvérom, alebo počítačovou sieťou. Celý proces prináša celý rad problémov, ale aj nesporných výhod.

Vcelku prekvapujúco sa konceptom virtualizácie poznania zaoberal Pierre Teilhard de Chardin (1990), ktorý používal pojem noosféra. Noosféra je v jeho ponímaní akýsi priestor ideí, kolektívne vedomie, alebo celosvetová informačná a vedomostná sieť, ktorú vytvárajú a využívajú ľudia podľa vlastného úváženia a potreby. U Teilharda išlo samozrejme o teoretický konštrukt, ktorý ale prekvapujúco presne zodpovedá dnešnej podobe internetu. Snahy využívať internet a informačné technológie pre potreby vzdelávania sú súčasťou samotného procesu vývoja týchto technológií. Konzervatizmus a neopodstatnený dešpekt k technológiám u odbornej verejnosti, znásobený extrémne rýchlym vývojom technológií, spôsobuje oneskorenú teoretickú i praktickú adopciu nových technológií. Zdá sa, akoby praktické využívanie technológií laickou verejnosťou na vzdelávanie výrazne predbehlo váhajúcich odborníkov.

Predovšetkým súčasný rozvoj internetových sociálnych sietí naznačuje možný trend vzdelávania do budúcnosti. Neustále generovanie množstva informácií, ktoré majú aj edukačný charakter, je príležitosť ako môže byť vzdelávanie atraktívne, ľahko dostupné a extrémne flexibilné. Dospievajúce generácie, ktoré vyrastajú na technológiách (tzv. net generácie), nové pracovné pozície, mobilné technológie a stále kvalitnejší internet, zrejme výrazne ovplyvnia nové vzdelávacie paradigmy v celoživotnom vzdelávaní a tradičné formy vzdelávania budú používané len v špecifických oblastiach. Pravdepodobne stojíme ešte len na začiatku všeobecnej virtualizácie osobného, pracovného a verejného života, tu sa postupne uskutočňujú provokatívne myšlienky transhumanistov o ďalšom technologicky podporovanom stupni evolúcie. Vzhľadom na rýchly vývoj a neustále sa meniacu situáciu v kyberpriestore, je preto nevyhnutné hľadať nové prístupy k vzdelávaniu v celom komplexe súvisiacich aktivít.

Príkladov aktivít, ktoré naplňajú myšlienky virtualizácie celoživotného vzdelávania už dnes, je prekvapujúco mnoho, spomenieme len niektoré, ktoré majú zaujímavé prvky, perspektívne využiteľné.

Sociálna internetová sieť Quora.com je prezentovaná ako informačný zdroj využívajúci aktivitu komunity. Užívatelia siete majú možnosť klásť otázky, odpovedať na otázky iných, zdieľať informačné zdroje, hodnotiť validitu a pravdivosť odpovedí, diskutovať a komunikovať navzájom. Princíp je mimoriadne jednoduchý, čo umožňuje veľmi rýchlu a bezproblémovú adaptáciu na efektívne používanie. Zapojenie komunity a otvorenosť celého systému, zaručuje aj veľmi efektívnu verifikáciu informácií, pretože možnosť diskutovať, argumentovať, prezentovať iné názory je priamo podstatou tejto sociálnej siete. Quora je teda neustále online budovaná „knowledge base“, s efektívnym overovaním a hodnotením kvality

jednotlivých informácií a poznania. Užívateľ sa má teda získať množstvo často detailných informácií, nechýbajú ani komunikačné možnosti medzi užívateľmi a najnovšie pibudla možnosť blogovať. Služba je poskytovaná zdarma, vyžaduje sa iba registrácia. Quora je príklad efektívnej „on demand“ edukačnej služby, t.z. že informácie a poznanie je dostupné prakticky okamžite po zadaní požiadavky. Od svojho spustenia v roku 2009 služba získala tisíce užívateľov a ponúka nepreberné množstvo tém, otázok a odpovedí.

Bezprecedentný úspech v oblasti virtuálneho vzdelávania slávi projekt Coursera.org. Cousera je systém poskytujúci online vzdelávanie pripravované, dnes už viac ako stovkou, prevažne amerických univerzít, úplne zdarma. Nekompromisná kvalita, veľký výber e-kurzov a v súčasnosti dokonca možnosť získavať kredity pre štandardné vysokoškolské štúdium robí z tohoto projektu veľmi perspektívnu otvorenú vzdelávaciu aktivitu. Kým pre univerzity je otázkou prestíže mať možnosť prezentovať svoje kurzy na Cousere, pre množstvo užívateľov je to výborná príležitosť získať, alebo si doplniť vzdelanie kvalitným kurzom. Projekt Coursera ukazuje ako by mohlo vyzeráť virtualizované celoživotné vzdelávanie pripravované vzdelávacou inštitúciou, úspech a popularita projektu je toho dobrým dôkazom.

Ako už bolo uvedené v problematike virtualizácie celoživotného vzdelávania stojíme pravdepodobne ešte len na začiatku pravdepodobne rozsiahleho inovačného procesu. Ide o súčasť rozsiahlych spoločenských zmien, ktoré sú podmienené nielen technologickými inováciami, ale aj výraznými zmenami životných štýlov a profesijných orientácií. Celoživotné vzdelávanie sa vďaka virtualizácii stáva prirodzenou súčasťou človeka, rozdiel medzi učením sa, prácou a voľným časom sa vo virtuálnom priestore zotiera. Veľký význam má aj okamžitá dostupnosť informácií, vedomostí a multimedialného obsahu, tento fakt znižuje bariéry, ktoré poznáme z tradičného vzdelávania. Potreba a význam celoživotného vzdelávania vo vedomostnej a (post)informačnej spoločnosti je nesporný, otáznе je akým spôsobom dokážeme napr. aj v rámci andragogiky na tieto požiadavky reagovať a inovovať prístupy k designu vzdelávania dospelých v budúcnosti.

Literatúra:

- EUROPE 2020, Stratégia rastu EÚ, 2010, [cit. 2013-02-10] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/europe2020>
- kol. autorov. 2001. *Learning for Life. White Paper on Adult education*. [cit. 2013-04-20] Dostupné online: <http://www.irishtimes.com/newspaper/special/2000/whitepaper/adult_educ.pdf>
- LISSMAN, Konrad Paul, 2009. *Teorie nevzdělanosti*, Praha: Academia, ISBN: 97-880-200-167-75
- SCOPE, Lesley J.M. 2009. *Learning archetypes as tools of Cybergogy for a 3D educational landscape: a structure for eTeaching in Second Life*. University of Southampton,
- SIEMENS, George. *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*, 2005. [cit. 2013-02-10] Dostupný z: <http://www.elearnspace.org/Articles/connectivism.htm>
- ŠVEC, Š. 2008. Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky. Bratislava : Iris. ISBN 978-80-89256-21-1
- TEILHARD DE CHARDIN, Pierre, 1990 *Vesmír a ľudstvo*, Praha: Vyšehrad, ISBN: 80-7021-043-5
- WANG, M. J. (2008). *Cybergogy for engaged learning*. Journal of Open and Distance Education in China, 14(2), 14-22.

WARK, McKenzie, 2004, *A Hacker Manifesto*, Harvard Press, ISBN 0-674-01543-6

Kontakt na autora:

PhDr. Branislav Frk, PhD.
Katedra Andragogiky
Prešovská univerzita
ul. 17. novembra 1, Prešov 08001
branislav.frk@unipo.sk